

Λογοτεχνικά Κείμενα

Από αυτό το τεύχος θα παραθέσουμε και ένα λογοτεχνικό κομμάτι ενός καταξιωμένου συγγραφέα, το οποίο θα αναφέρεται στα προβλήματα ζωής, που αντιμετωπίζει η γυναίκα. Πιστεύουμε ότι εκτός από τα άρθρα που δημοσιεύονται στο περιοδικό και τα οποία παρουσιάζουν τα θέματα από επιστημονική άποψη, η λογοτεχνία θα μπορούσε να τα παρουσιάσει από μια διαφορετική οπτική γωνία.

Στο διήγημα «Χωρίς Στεφάνι» ο Α. Παπαδιαμάντης ευαισθητοποιημένος απέναντι στην αδικία και κυρίως αυτής που γινόταν σε βάρος των ασθενών κοινωνικών τάξεων και ιδιαίτερα των παιδιών, των γυναικών και των ατόμων με ειδικές ανάγκες, δεν ήταν δυνατόν να μην καταγγείλει δημόσια την ηθική σπήλωση της γυναίκας, που δεχόταν να συζητήσει παράνομα με έναν άνδρα. Σήμερα που η εκτός των ορίων του γάμου συμβίωση ονομάζεται «ελεύθερη» και αυτή η επιλογή της γυναίκας δεν δέχεται αρνητική κριτική κυρίως στα μεγάλα αστικά και επαρχιακά κέντρα της χώρας μας, η δε απόκτηση παιδιών από την ελεύθερη ένωση, της δίνει τον τίτλο της «άγαμης μητέρας» με πλήρες δικαίωμα γονικής μέριμνας, που της παρέχεται από τον νόμο, είναι δύσκολο να φαντασθούμε το δράμα, που ζούσε η «χωρίς στεφάνι» γυναίκα, όχι μόνο την εποχή του Παπαδιαμάντη, αλλά και πριν από την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου το 1981. Εκείνο όμως που πραγματικά μας εντυπωσιάζει [στο διήγημα που παραθέτουμε, γραμμένο το 1896], είναι η ανθρωπιστική θέση του απέναντι στη φτώχεια, ανυπεράσπιστη και ντροπιασμένη γυναίκα που συζητεί παράνομα, δεχόμενη την *σιωπηλή ή κραυγαλέα περιφρόνηση του κοινωνικού συνόλου καθώς και η ριζοσπαστική πρότασή του για τη θέσπιση του πολιτικού γάμου, πράγμα που ούτε οι τολμηρές φεμινίστριες δεν θ' αποτολμούσαν να διεκδικήσουν τον περασμένο αιώνα στη χώρα μας.*

Χωρίς Στεφάνι

Αλ. Παπαδιαμάντη

Τάχα δεν ήταν οικοκυρά κι αυτή στο σπίτι της και στην αυλήν της; Τάχα δεν ήταν κι αυτή ένα καιρόν νέα με ανατροφήν; Είχε μάθει γράμματα εις τα σχολεία. Είχε πάρει το δίπλωμά της από το Αρσάκειον.

Κι επήρει όλα τα χρέη της τα κοινωνικά, και μετήρχετο τα οικιακά έργα της καλλιτερόν από καθεμίαν. Είχε δέ μεγάλη καθαριότητα εις το σπίτι της, κι εις τα κατώφλιά της, πρόθυμη ν' ασπρίζει και να σφουγγαρίζει, χωρίς ποτέ να βαρύνεται και χωρίς να δεικνύει την παραξενιάν εκείνην, ήτις είναι συνήθης εις όλας τα γυναίκας, τας αγαπώσας μέχρις υπερβολής την καθαριότητα. Και όταν έμβαινε η Μεγάλη Εβδομάς, εδιπλασίαζε τα ασπρίσματα και τα πλυσίματα, τόνσον, οπού έκαμνε το πάτωμα ν' ασπράφτει και τον τοίχον να ζηλεύει το πάτωμα.

Ήρχετο η Μεγάλη Πέμπτη και αυτή άναφτε την φωτιάν της, έστηνε την χύτρα της, κι έβαφε κατακόκκινα τα πασχαλινά αυγά. Ύστερον ητοίμαζε την λεκάνην της, εγονάτιζεν, εσταύρωνε τρεις φορές τ' αλεύρι κι εζύμωνε καθαρά και τεχνικά τις κουλούρες, κι ενέπηγε σταυροειδώς επάνω τα κόκκινα αυγά. Και το βράδυ, όταν ενύχτωνε, δεν ετόλμα να πάγει ν' ανακατωθεί με τας άλλας γυναίκας, δια ν' ακούσει τα Δώδεκα Ευαγγέλια. Ήθελε να ήταν τρόπος να κρυβή οπίσω από τα νώτα καμμιάς υψηλής και χονδρής ή εις την άκραν ουράν όλου του στίφους των γυναικών, κοληλά με τον τοίχον, αλλ' εφοβείτο, μήπως γυρίσουν και την κοιτάξουν.

Την Μεγάλην Παρασκευήν, όλη την ημέ-

ραν, ερρέμβαζε κι έκλαιε μέσα της, κι εμοιρολογούσε τα νιάτα της, και τα φιλιτάτά της, όσα είχε χάσει, και ωνειρεύετο ξυπνητή, κι εμελετούσε να πάγει κι αυτή το βράδυ, πριν αρχίσει η Ακολουθία, ν' ασπασθεί κλεφτά-κλεφτά τον Επιτάφιον, και να φύγει, καθώς η Αιμόρρους εκείνη, η κλέψασα την Ιασίν της από τον Χριστόν. Αλλά τήν τελευταία στιγμήν, όταν ήρχιζε να σκοτεινιάζει, της έλειπε το θάρρος και δεν απεφάσιζε να υπάγει. Της ήρχετο παλμός. Αργά την νύκτα, όταν η ιερά πομπή, μετά σταυρών και λαβάρων και κηρίων, εξήρχετο του ναού, εν μέσω ψαλμών και μολπών και φθόγγων, εναλλάξ της μουσικής των ορφανών Χατζηκόστα, και ο θόρυβος και πλήθος και κόσμος εις το σκιάφως πολύς, τότε ο Γιαμπής, ο μισοκρυμμένη προέτρεχε να φθάσει εις την οικίαν του, δια να φορέσει τον μεταξωτόν κεντητόν του σκούφον, και κρατών το ηλεκτρικόν κομβολόγιόν του να εξέλθει εις τον εξώστην, με την ματαιουμένην από έτους εις έτος ελπίδα, ότι οι ιερείς θα απεφάσιζον να κάμουν στάσιν και ν' αναπέμψουν δέησιν υπό τον εξώστην του· τότε και η πτωχή αυτή, η Χριστίνα η Δασκάλα (όπως την έλεγαν ένα καιρό εις την γειτονιάν), εις το μικρόν παράθυρον της οικίας της, μισοκρυμμένη όπισθεν του παραθυροφύλλου, εκράτει την λαμπαδίτσαν της, με το φως ίσα με την παλάμην της, κι έρριπτεν άφθονον μωσχολίβανον εις το πήλινον θυμιατόν, προσφέρουσα μακρόθεν το μύρον εις Εκείνον, όστις εδέχθη ποτέ τα αρώματα και τα δάκρυα της αμαρτωλού, και μή τολμώσα εγγύτερον να

προσέλθει και ασπασθεί τους αχράντους και ηλητηρήτους και αιμοσταγείς πόδας Του.

Και την Κυριακήν το πρωί, βαθιά μετά τα μεσάνυκτα, ίστατο πάλιν μισοκρυμμένη εις το παράθυρον, κρατούσα την ανωφελή και αλειτούργητην λαμπάδα της, και ήκουε τας φωνάς της χαράς και τους κρότους, κι έβλεπε κι εζήλευε μακρόθεν εκείνας, οπού επέστρεφαν τρέχουσαι, φρου-φρου, από την εκκλησίαν, φέρουσαι τας λαμπάδας των λειτουργημένας, αναμμένες έως το σπίτι, ευτυχείς, και μέλλουσαι να διατηρήσωσι δι' όλον τον χρόνον το άγιον φως της Αναστάσεως. Και αυτή έκλαιε κι εμοιρολογούσε την φθαρείσαν νεότητά της.

Μόνον το απόγευμα της Λαμπρής, όταν εσήμωνον οι κώδωνες των ναών δια την Αγάπην, την Δευτέραν Ανάστασιν καλουμένην, μόνον τότε ετόλμα να εξέλθει από την οικίαν, αθορόβως και ελαφρά πατούσα, τρέχουσα τον τοίχον-τοίχον, κολλώσα από τοίχον εις τοίχον, με σχήμα και με τρόπον τοιούτον ως να έμελλε να εισέλθει δια τι θέλημα εις την αυλήν καμμιάς γειτονίσσης. Και από τοίχον εις τοίχον έφθανεν εις την βόρειον πλευράν του ναού, και δια της μικράς πλαγινής θύρας, κρυφά και κλεφτά, έμβαινε μέσα.

Εις τας Αθήνας, ως γνωστόν, η πρώτη Ανάστασις είναι για τες κυράδες, η δευτέρα για τες δόλες. Η Χριστίνα η Δασκάλα εφοβείτο τας νύκτας να υπάγει εις την εκκλησίαν, μήπως την κοιτάξουν, και δεν εφοβείτο την ημέραν να μη την ιδούν. Διότι οι κυράδες την εκοίταζαν, οι δούλες την

έβλεπαν απλώς. Εις τούτο δε ανεύρισκε μεγάλη διαφοράν. Δεν ήθελεν ή δεν ημπορούσε να έρχεται εις επαφήν με τας κυρίας, και υπερβιάζετο εις την τάξιν των υπηρετριών. Αυτή ήτο η τύχη της.

Ωραίον και πολύ ζωντανόν, και γραφικόν και παρδαλόν, ήτο το θέαμα. Οι πολυέλαιοι ολόφωτοι αναμμένοι, αι άγιοι εικόνες στίλβουσαι, οι ψάλται αναμέλποντες τα Πασχάλια, οι παπάδες ιστάμενοι με το Ευαγγέλιον και την Ανάστασιν επί των στέρνων, τελούντες τον Ασπασμόν.

Οι δούλες με τας κορδέλλας των και με τας λευκάς ποδιάς των, εμοίραζαν βλέμματα δεξιά κι αριστερά, και εφλυάρουν προς αλλήλας, χωρίς να προσέχουν εις την ιεράν ακολουθίαν. Οι παραμάννες ωδήγουν από την χείρα τριετή και πενταετή παιδία και κοράσια, τα οποία εκράτουν τας χρωματιστάς λαμπάδας των, κι έκαιον τα χρυσόχαρτα, με τα οποία ήσαν στολισμένοι, κι έπαιζαν κι εμάλωναν μεταξύ των, κι εζητούσαν να καύσουν όπισθεν τα μαλλία του προ αυτών ισταμένου παιδιού. Οι λούστροι έρριπτον πυροκρόταλα εις πολλά άγνωστα μέρη εντός του ναού, και κατετρόμαζον τις δούλες. ο μοναδικός αστυφύλαξ τους εκυνηγούσεν, αλλ' αυτοί έφευγον από την μίαν πλαγινήν θύραν κι ευθύς επανήρχοντο δια της άλλης. Οι έπίτροποι εγύριζον τους δίσκους, κι έρραινον με ανθόνερον τες παραμάννες.

Δύο ή τρεις νεαράι μητέρες της κατωτέρας τάξεως του λαού, επτά ή οκτώ παραμάννες εκρατούσαν πεντάμηνα και επτάμηνα βρέφη εις τας ακάλας. Τα μικρά ήνοιγον τεθηπότα τους γλυκείς οφθαλμούς των, βλέποντα απλήτως το φως των λαμπάδων, των πολυελαίων και μανουαλιών, τους κύκλους και τα νέφη του ανερχομένου καπνού του θυμιάματος, και το κόκκινον και πράσινον φως, το δια των υάλων του ναού εισερχόμενον, το ανεμίζον ράσον του εκκλησιάρχου καλογήρου, τρέχοντος μέσα-έξω εις διάφορα θελήματα, τα γένεια των παπάδων, σειόμενα εις πάσαν κλίσιν της κεφαλής, εις πάσαν κίνησιν των χειλέων, δια να επαναλάβουν εις όλους το Χριστός ανέστη. Βλέποντα και θαυμάζοντα όλα όσα έβλεπον, τα στίλβοντα κομβία και τα στριμμένα μουστάκια του αστυφύλακος, τους λευκούς κεφαλοδέσμοις των γυναικών, και τους στοίχους των άλλων παιδιών, όσα ήσαν αραδιασμένα εγγύς και πόρρω· παίζοντα με τους βοστρύχους της κόμμης των βασταζουσών, και ψελλίζοντα ανάρθρους αγγελικούς φθόγγους.

Δύο οκτάμηνα βρέφη εις τας ακάλας δύο νεαρών μητέρων, αίτινες ισταντο ώμον με ώμον πλησίον μιας κολώνας, μόλις είδαν το εν το άλλο, και πάραυτα εγνωρίσθησαν και συνήψαν σχέσεις, και το εν, ωραίον και καλόν και εύθυμον, έπεινε την μικράν απάλην χείρα του προς το άλλο, και το είλκε προς εαυτό, και εψέλλιζεν ακαταλήπτους ουρανίους φθόγγους.

Αλλ' η φωνή του βρέφους ήτο λιγεία, και ηκούσθη ευκρινώς εκει γύρω, και ο Γιαμπής, ο έπίτροπος, δεν ηγάπα ν' ακούει θορύβους. Εις όλας τας νυκτερινάς ακολουθίας των Παθών, πολλάκις είχε πε-

ριέλθει τας πυκνάς των γυναικών τάξεις, δια να επιπλήττει πτωχήν τινα μητέρα του λαού, διότι είχε κλαυθμύρισει το τεκνίον της. Ο ίδιος έτρεξε και τώρα, να επιτιμήσει και αυτήν την πτωχήν μητέρα, δια τους ακάκους ψελλισμούς του βρέφους της.

Τότε η Χρηστίνα η Δασκάλα, ήτις ιστατο ολίγον παρέκει, οπίω από τον τελευταίον κίονα, κολλητά με τον τοίχον, σύρριζα εις την γωνίαν, εσκέφθη ακουσίως της —και το εσκέφθη όχι ως δασκάλα, αλλ' ως αμαθής και ανόητος γυνή οπού ήτον— ότι, καθώς αυτή ενόμιζε, κανείς, ας είναι και έπίτροπος ναού, δεν έχει δικαίωμα να επιπλήξει πτωχήν νεαράν μητέρα, δια τους κλαυθμυρισμούς του βρέφους της, καθώς δεν έχει δικαίωμα να την αποκλείσει του ναού, διότι έχει βρέφος θηλάζον. Καθημερινώς δεν μεταδίδουν την θειαν κοινωσίαν εις νήπια κλαίοντα; Και πρέπει να τα αποκλείσουν της θείας μεταλήψεως, διότι κλαίουν; Έως πότε όλη η αστηρότης των «αρμοδιών» θα διεκδικήται και θα ξεθυμαίνει μόνον εις βάρος των πτωχών και των ταπεινών;

Εκ του μικρού τούτου περιστατικού έλαβεν αφορμήν η Χρηστίνα να ενθυμηθεί, ότι προ χρόνων, μίαν νύκτα, κατά την ύψωσιν του Σταυρού, όταν επήγε να εκκλησιασθεί εις τον ναόσκον του Αγίου Ελισσαίου, παρά την Πύλην της Αγοράς, ενώ ο αναγνώστης έλεγε τον Απόστολον, όταν απήγγειλε τας λέξεις «τα μωρά του κόσμου εξελέξατο ο Θεός», αίφνης, κατά θαυμασίαν σύμπτωσιν, από τον γυναικωνίτην εν βρέφος ήρχιζε να ψελίζει μεγαλοφώνως, αμιλλώμενον προς την φωνήν του αναγνώστου. Και ποσίαν γλυκύτητα είχε το παιδικόν εκείνο κελάδημα! Τόσον ωραίον πρέπει να ήτο το Ωσαννά, το οποίον έψαλλον το πάλοι οι παίδες των Εβραίων προς τον ερχόμενον Λυτρωτήν. «Εκ στόματος νηπίων και θηλαζόντων καταρτίσω αίνον, ένεκα των εχθρών σου, του καταλύσαι εχθρόν και εκδικητήν».

Τοιαύτα ανελογίζετο η Χρηστίνα, σκεπτόμενη, ότι καμμία μήτηρ δεν θα ήτο τόσο αφιλότιμος, ώστε να μη στενοχωρήται, και να μη σπεύδει να κατασιγάσει το βρέφος της, και να μη παρακαλεί ν' ανοιχθεί πλησίον της εις το τοίχον δια θαύματος θύρα, δια να εξέλθει το ταχύτερον. Περιττά δε ήσαν αι νουθεσίαι του επιτρόπου, πρόσθετον προκαλούσαι θόρυβον, και αφού προς βρέφος θηλάζον όλα τα συνήθη μέσα της πειθούς είναι ανίσχυρα, μόνη δε η μήτηρ είναι άκτοχος άλλων μέσων πειθούσιν, την χρήσιν των οποίων περιττόν να έλθει τρίτος τις δια να της την υπενθυμίσει. Κι έπειτα λέγουν ότι οι άνδρες έχουν περισσότερο μυαλό από τας γυναίκας!

Ούτω εφρόνει η Χρηστίνα. Αλλά τι να είπει; Αυτής δεν της έπεφτε λόγος. Αυτή ήτον η Χρηστίνα η Δασκάλα, όπως της έλεγαν έναν καιρόν. Παιδία δεν είχε, δια να φοβήται τας επιπλήξεις του επιτρόπου. Τα παιδία της τα είχε θάψει, χωρίς να τα έχει γεννήσει. Και ο άνήρ το οποίον είχε δεν ήτο σύζυγός της.

Ήσαν ανδρόγυνο χωρίς στεφάνι.

Χωρίς στεφάνι! Οπόσα τοιαύτα παρα-

δείγματα!

Αλλά δεν πρόκειται να κοινωνιολογήσωμεν σήμεραν. Ελλείψει όμως άλλης προνοίας, χριστιανικής και ηθικής, δια να είναι τουλάχιστον συνεπείς προς εαυτούς και λογικοί, οφείλουν να ψηφίσωσι τον πολιτικόν γάμον.

Από τον καιρόν οπού είχεν ανάγκην από τας συστάσεις των κομματαρχών δια να διορίζεται δασκάλα, εις των κομματαρχών τούτων, ο Παναγιής ο Ντεληκανάτας, ο ταβερνιάρης, την είχαν εκμεταλλευθεί. Άμα ήλλαξε το υπουργείον, και δεν ίσχυε πλέον να την διορίσει, της είπεν·

— Έλα να ζήσουμε μαζί, και αργότερα θα σε στεφανωθώ.

— Πότε;

— Μετ' ολίγουσ μήνας, μετά εν εξάμηνον, μετά ένα χρόνον.

Έκτοτε παρήλθον χρόνοι και χρόνοι, κι εκείνος ακόμα είχε μαύρα τα μαλλία κι αυτή είχεν ασπρίσει. Και δεν την εστεφανώθη ποτέ.

Αυτή δεν εγέννησε τέκνον. Εκείνος είχε και άλλας ερωμένες. Κι εγέννα τέκνα με αυτάς.

Η ταλαίπωρος αυτή, μανθάνουσα, επιπλήττουσα, διαμαρτυρομένη, υπομένουσα, εγκαρτερούσα έπαιρνε τα νόθα του αστεφανώτου ανδρός της εις το σπίτι, τα εθερμαινεν εις την αγκαλιάν της, ανέπτυσσε μητρικήν στοργήν, τα επονούσε. Και τα ανέσταινε, κι επάσχιζε να τα μεγαλώσει. Και όταν εγίνονται δύο ή τριών ετών, και τα είχε ποθέσει πλέον ως τέκνα της, τότε ήρχετο ο Χάρκος, συνοδευόμενος από την οστρακιάν, την ευλογιάν και άλλας δυσμόρφους συντρόφους, και της τα έπαιρνεν από την αγκαλιάν της.

Τρία ή τέσσαρα παιδία της είχαν αποθάνει ούτω εντός επτά ή οκτώ ετών. Κι αυτή επικραίνετο. Εγήρασκε και άσπριζε. Κι έκλαιε τα νόθα του ανδρός της, ως να ήσαν γνήσια ιδικά της. Κι εκείνα τα πτωχά, τα μακάρια, περιίπαντο εις τ' άνθη του παραδείσου, εν συντροφία με τ' αγγελούδια τα εγχώρια. Και τας καλās ημέρας δεν είχε τόλμησ πρόσωπον να υπάγει κι αυτή εις την εκκλησίαν.

Κι έπλυνε κι εσυγύριζεν όλον τον χρόνον. Την Μεγάλην Πέμπτη έβαπτε τ' αυγά τα κόκκινα. Και τας καλās ημέρας δεν είχε τόλμησ πρόσωπον να υπάγει κι αυτή εις την εκκλησίαν.

Μόνον το απόγευμα του Πάσχα, εις την ακολουθίαν της Αγάπης, κρυφά και δειά εισηρπεν εις τον ναόν, δια ν' ακούσει το «Αναστάσεως ημέρα» μαζί με τες δούλες και τες παραμάννες.

Αλλ' Εκείνος, όστις ανέστη «ένεκα ταλαιπωρίας των πτωχών και του στεναγμού των πενήτων», όστις εδέχθη της αμαρτωλής τα μύρα και τα δάκρυα, και του ληστού το Μνήσθητί μου, θά δεχθεί και αυτής της πτωχής την μετάνοιαν, και θα της δώσει χάρον και τόπον χλοερόν, και άνεσιν και αναψυχήν εις την βασιλείαν Του την αιώνιαν.